

Mikeš, Marek

Parafráze japonské klasické literatury v období Edo

In: Mikeš, Marek. *Gendži monogatari a populární literatura období Edo : případová studie díla Nise Murasaki inaka Gendži autora Rjúteie Tanehika*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2020, pp. 177-181

ISBN 978-80-210-9712-4; ISBN 978-80-210-9713-1 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/143514>

Access Date: 25. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

6 PARAFRÁZE JAPONSKÉ KLASICKÉ LITERATURY V OBDOBÍ EDO

Došel jsem k závěru, že dílo *Nise Murasaki inaka Gendži* není výsledkem procesu postupných proměn příběhu o princí Gendžim. Dá se sice říct, že ilustrovaná vydání od poloviny 17. století či parafráze z počátku 18. století byla díla, která svým způsobem připravila půdu pro dílo Tanehikovo, ale způsob provedení nevykazuje mnoho společných bodů a zdá se, že *NMIG* od svých předchůdců nedělí pouhý jeden pomyslný krok ve vývojové linii, ale že je rozděluje značná (snad stoletá) propast. Lze tedy u zpracování *GM* sledovat nějaký plynulejší vývoj, byť by to nebylo na poli populárních parafrází?

V deskriptivní části jsem vývoj zpracování *GM* již naznačil a na tomto místě jej jen shrnu a pokusím se jej na závěr krátce srovnat s vývojem zpracování jiného klasického díla heianské literatury: *Ise monogatari*. Problémem recepcí a zpracování tohoto díla v průběhu času se věnuje mimo jiné Joshua Mostow ve své monografii *Courtly Visions: The Ise Stories and the Politics of Cultural Appropriation*. Právě Mostowovy závěry ohledně vývoje zpracování *Ise monogatari* v průběhu období Edo srovnám se svým přehledem vývoje *GM* během období Edo, abych ověřil, zda byl vývoj recepcí a parafrází *GM* součástí nějakého většího identifikovatelného proudu, nebo zda šlo o nezávislý proces.

6.1 *Gendži monogatari* v průběhu období Edo

Zaměříme-li se pouze na tištěná díla (čímž vyřadíme nespočetné rukopisy), lze říct, že šíření *GM* začalo již na samém počátku období Edo s ranými edicemi tištěnými za pomoci tzv. starých pohyblivých typů (*kokacudžihan* 古活字版), které vycházely v prvních dekádách 17. století. Za významné pro popularizaci *GM* jsou považovány

ilustrované edice z 50. a 60. let 17. století a jen s několikaletým zpožděním můžeme sledovat vydání odborně komentovaných vydání, jako jsou například *Bansui ičiro* (1663) či *Kogecušó* (1673). Zároveň se v 50. a 60. letech také objevuje řada zjednodušených vydání *GM* jako například *Džúdzó Gendži* (1654) a další a také eroticky laděná díla s tematikou *GM*.⁴⁰⁴

Po této výrazné vlně třetí čtvrtiny 17. století, která poskytla jak možnosti pro zevrubné přečtení a pochopení *GM*, tak díla, která cílila na méně ambiciózní čtenářstvo, kterému navíc řada z nich nabízel i vizuální požitek ve formě ilustrací, přicházejí na počátku 18. století již zmiňované populární parafráze Mijako no Nišikiho (1703) a Okumury Masanobua (1707–1710). Okumura je ve svém přístupu o něco rigoróznější než Mijako no Nišiki, a snad tak naznačuje směr, kterým se zpracování *GM* bude ubírat dále. Ve 20. letech například vychází ještě věrnější „lidový překlad“ Tagy Hanšičiho.

Ve druhé polovině 18. století je pak výrazným proudem čtení *Gendži monogatari* zástupci učení *kokugaku* v čele s Motoorim Norinagou, který dílu věnuje dvě významná pojednání: *Šibun jórjó* (1763) a *Gendži monogatari tama no oguši* (1796). Byť se nejedná o populární zpracování, je možné předpokládat, že toto akademické zkoumání spojené se snahou o reinterpetaci klasických japonských děl, zvedlo novou vlnu zájmu nejenom o *GM*.

I přes výrazné působení zástupců školy *kokugaku* však od začátku 19. století do vydání *NMIG* žádné populární parafráze *GM* nevycházejí, alespoň pokud je mi známo.⁴⁰⁵ Samotné *NMIG* pak slaví úspěch, na který pak navazuje další velká vlna tvorby, ať jsou to dřevorezy, divadelní hry či pokračování *NMIG* vycházející po Tanehikově smrti. Drtivou většinu této tvorby však lze označit spíše za parafráze *NMIG* než za parafráze *GM* jako takového.

6.2 *Ise monogatari* v průběhu období Edo

Joshua Mostow se ve svém *Courtly Visions* převážně věnuje proměnám vizuální reprezentace *Ise monogatari* v průběhu času, ale stručně popisuje i jeho celkový vývoj nejen v období Edo. Tvrdí, že znalost *Ise monogatari* bylo po dlouhou dobu výsadou elit a že až veřejné přednášky učenca a básníka Macunagy Teitokua (1571–

404 K erotickým dílům viz Kornicki, 2005, s. 172–175.

405 Nenarazil jsem na žádné zmínky o takovém díle a při prohledávání databází předmoderní literatury jsem nenarazil na žádné dílo z té doby, které by titulem odkazovalo na *GM* a zároveň z tohoto díla vycházelo. Existují díla, která obsahují výraz *Gendži*, ale ten v tomto případě odkazuje na rod Minamoto a jeho pozdější zástupce. Například dílo *Ómi Gendži Kogecušó* z roku 1811 zdnalivě odkazuje na *GM* nejen jménem *Gendži*, ale hlavně výrazem *Kogecušó*, který, byť zapsán jinými znaky, odkazuje na komentované vydání *GM*. Obsah díla se však týká klanu Sasaki pocházejícího z rodu Minamoto (Viz *Nihon koten bungaku daižiten*, svazek 1, 1983, s. 409).

1653) tvoří z *Ise monogatari* veřejný statek, a zároveň od této doby začíná společně se svým hrdinou Ariwara no Narihiraou prosakovat do děl populární kultury, jako jsou divadelní hry, dřevorezy, populární literatura atd.⁴⁰⁶

Ve své práci jsem již zmiňoval edici *Sagabon*, v jejímž rámci na počátku období Edo vyšlo mezi lety 1608 a 1610 jako první právě *Ise monogatari*. Toto dílo je důležité nejen jako zástupce raného tisku, který stál u postupného šíření literatury, ale také, jak tvrdí Mostow, pomohlo ustanovit standardní a snadno rozeznatelnou ikonografii pro *Ise monogatari*, která dále umožňovala vznik parodií.⁴⁰⁷ Parodická literatura (tzv. *modžiri bungaku*) se pak skutečně těší oblibě a kolem poloviny 17. století vzniká řada děl, která malými změnami v textu dosahují komického efektu. Řada z nich (možná i nejvíce z nich) je založena i na *Ise monogatari*.⁴⁰⁸ Laura Moretti se zabývá i dalšími parafrázemi z pozdějších let a dochází k závěru, že výše uvedený způsob parodie je patrný v dílech ze 17. a ze začátku 18. století, ale s postupem času roste tendence rozšiřovat svět díla a přidávat nové události.⁴⁰⁹

V průběhu 17. století můžeme rovněž sledovat produkci tištěných vydání. V první polovině století převládají hlavně edice založené na *Sagabon Ise monogatari*, v roce 1654 vychází další ilustrované vydání, které je brzy, obzvláště v 60. a 70. letech, následováno řadou dalších, na jejichž základě pak vycházejí další reedice během éry Genroku (1688–1704).⁴¹⁰ V poslední čtvrtině století pak vychází řada komentovaných vydání, jako například *Ise monogatari súsušō* 伊勢物語拾穂抄 (Posbíraná zrnka z *Ise monogatari*) Kitamury Kigina z roku 1680.

Mostow upozorňuje na produkci eroticky orientovaných děl vznikající od druhé poloviny 17. století. Řada děl spojuje Narihira s milostnými dobrodružstvími, a to, že *Ise monogatari* dostalo punc díla s erotickým nádechem, je patrné například i z toho, že na konci Saikakuova *Kóšoku ičidai otoko* odváží hlavní hrdina na mytický ostrov žen mimo zásoby erotických pomůcek i 200 svazků *Ise monogatari*.⁴¹¹

Clements upozorňuje na dílo *Ise monogatari hirakotoba* z roku 1678 autora Ki Zankeie a uvádí toto dílo jako první lidový překlad klasické japonské literatury v období Edo, přičemž tvrdí, že dílo vyšlo v době největšího rozmachu zájmu o *Ise monogatari* konce 17. století. Další a zároveň poslední lidový překlad *Ise monogatari*, který Clements zmiňuje, je *Mukaši otoko imajó sugata* 昔男時世妝 Tagy Hanšičiho z roku 1731. Clements tvrdí, že zatímco například zmiňované dílo *Fúrjú Gendži mo-*

406 Mostow, *Courtly Visions: The Ise Stories and the Politics of Cultural Appropriation*, 2014, s. 6

407 Tamtéž, s. 203.

408 Viz začátek 4. kapitoly.

409 Morreti, *Kinsei šoki, zenki no sanbun bungaku ni okeru Ise monogatari no kakinaoši*, parodí ojobi šintenkaí, 2009, s. 301.

410 Tamtéž, s. 296.

411 Mostow, 2014, s. 244–245. Mostow uvádí 300 svazků, ale vydání z roku 1682 dostupné v archivu starých textů univerzity Waseda uvádí číslo 200 (viz Ihara, *Kóšoku ičidai otoko*, 1682).

nogatari leží na hranici mezi překladem a samostatným dílem, *Mukaši otoko imajó sugata* se spíše nachází na hranici mezi překladem a komentovaným vydáním.⁴¹²

I u *Ise monogatari* můžeme sledovat směřování k odbornějšímu přístupu k dílu a během 18. století „vychází řada důležitých komentářů jako *Ise monogatari dódži-mon* (Dětské dotazy o Příbězích z Ise) od Kady Azumamaro (1669–1736) a *Ise monogatari Ko'i* (Dávný význam Příběhů z Ise) Kamo no Mabučiho (1697–1769), který byl dokončen roku 1753 a vyšel o čtyřicet let později. Žádné z těchto děl však pravděpodobně nemělo žádný dopad na porozumění dílu širokou veřejností.“⁴¹³

Mostow závěrem zmiňuje, že v době, kdy *Nise Murasaki inaka Gendži* dosáhlo svého bezprecedentního úspěchu, objevil se dokonce pokus vytvořit podobné dílo založené na *Ise monogatari*. Mezi lety 1835 a 1838 tak vycházel *gókan* nazvaný *Imajó Ise monogatari* 風俗伊勢物語 (Příběhy z Ise v moderním duchu), ale jeho vydavatel nakonec musel zaplatit vydavateli NMIG za to, že se *Imajó Ise monogatari* příliš podobalo Tanehikovu dílu.⁴¹⁴

6.3 Srovnání obou proudů

Porovnáme-li tento stručný a nutně nedokonalý přehled vývoje zpracování *Gendži monogatari* a *Ise monogatari* během období Edo, lze si povšimnout mnoha podobností. Obě díla se hned z počátku Tokugawského období dočkala tištěných edic, kolem poloviny 17. století se objevují dostupnější komentovaná vydání a ve druhé polovině století se obě díla stávají námětem populární tvorby (například i zmiňovaný a slavný *Kóšoku ichidai otoko* obsahuje narážky na obě díla). V této fázi bylo pravděpodobně známější či dostupnější *Ise monogatari*, což může být do značné míry způsobeno rozsahem děl. Kornicki dokládá, že i finančně byla bezpochyby dostupnější vydání *Ise monogatari*.⁴¹⁵ Snad právě větší dostupnost a rozsahová stravitelnost *Ise monogatari* vedla k tomu, že se toto dílo dočkalo řady parodií, zatímco u *Gendži monogatari* ekvivalentní parodické pokusy nezaznamenáváme.

Díla *Ise monogatari* i *Gendži monogatari* byla během 17. století rovněž předmětem diskuzí týkajících se jejich morální přijatelnosti. Zatímco první polovina století se nesla spíše v duchu kritiky od neokonfuciánských učenců, ve druhé polovině století se díla postupně rehabilitovala jako tvorba, jež má svou hodnotu, pokud bude čtena obezřetně.⁴¹⁶ Tuto proměnu reflektuje například i dílo *Onna Gokjó*. Koncem sedmnáctého a začátkem osmnáctého století se pro obě díla objevují

412 Clements, 2015, s. 80.

413 Mostow, 2014, s. 254.

414 Tamtéž, s. 256.

415 Kornicki, 2005, s. 151.

416 Viz celý Kornického článek (Kornicki, 2005).

podobné pokusy o lidové překlady, jejichž cílem je dobovou řečí zprostředkovat jejich obsah. Příkladem takovýchto děl jsou například *Ise monogatari hirakotoba* a *Fúrjú Gendži* se sérií děl Okumury Masanobua. Po období, kdy byla zkoumaná díla relativně živě zpracovávána, přichází doba, kdy převládají spíše seriózní, vědecktější zaměřená zpracování, která lze vidět například v dílech učenců školy *kokugaku* osmnáctého století.

Co se populárních parafrází týče, v období od 2. čtvrtiny 18. století do 1. čtvrtiny 19. století jsem nezaznamenal žádné výrazné dílo, které by se svým dějem těsněji drželo *Gendži monogatari*, a v případě *Ise monogatari* jsem také v sekundární literatuře nenarazil na parafrázi, která by aplikovala kreativní přístup při podstatném zachování elementů původního díla. Zde je však nutno podotknout, že mé hledání mohlo být nedokonalé, jelikož obsahy řady děl, která by například svým názvem odkazovala na některou z heianských klasik, nejsou snadno dostupné. Podrobný systematický průzkum literatury zmíněného období by byl časově velice náročný a je tedy možné, že se časem objeví díla, která by se za populární parafráze označila. Zároveň jsem z hledání vyloučil erotická díla (tzv. *šunpon* 春本), kterých by se ve zkoumaném období několik našlo, ale považuji je za svébytný formát, který jsem se rozhodl s díly pro širší publikum nemísit.⁴¹⁷ I pokud by se však další populární parafráze vyskytly, lze téměř s jistotou tvrdit, že se nejednalo o žádný souvislý proud tvorby, který by byl srovnatelný s vývojem v 17. století.

Vydání *Nise Murasaki inaka Gendži*, které odstartovalo nárůst zájmu o *Gendžiho*, tak rozhodně nebylo výsledkem přirozeného a souvislého vývoje zpracovávání klasických děl heianské literatury, ale jednalo se v tomto směru v zásadě o ojedinělý úkaz. Existují sporé zmínky o zpracovávání japonské literatury v první polovině 19. století,⁴¹⁸ ale konkrétní doklady tohoto trendu se mi dohledat nepodařilo. Pokud byl Tanehiko nějakým druhem tvorby inspirován, mohlo se jednat spíše snad například o Bakinova zpracování populárních čínských románů, se kterými slavil úspěchy, a rostoucí trend zpracovávat díla tohoto typu podle Andrewa Markuse mohl vést Tanehika k tomu, aby hledal inspiraci v japonské tvorbě, která mu byla bližší a která byla již částečně zpracována na přelomu 17. a 18. století.⁴¹⁹

Vydání *Nise Murasaki inaka Gendži* ovlivnilo následnou produkci populárních parafrází nejen *Gendži monogatari*, ale jak jsme viděli, vzniklo i podobné dílo s námětem *Ise monogatari*. Jakými dalšími způsoby ovlivnil následnou populární tvorbu úspěch Tanehikova díla zůstává otázkou pro další zkoumání.

417 Seznam eroticky laděných tisků a knih s gendžiovskou tematikou poskytuje např. R. Paget. Viz Paget, 2012.

418 Například Išida Motosue ve svém *Kusazōši no iroiro* píše, že od konce období Bunsei zesílil trend čerpat ze starých příběhů, ale kromě NMIG konkrétní příklad neuvádí. Píše také, že se zdroji děl stávala díla jako *Soga monogatari*, *Taiheiki*, *Hjakunin iššu* či poučné lidové texty *džicugokjó* (Išida, *Kusazōši no iroiro*, 1928, s. 61–64). Je možné, že zmiňovaný trend vlastně odstartoval sám Tanehiko.

419 Markus, 1992, s. 121.